

12. Fowler C., Saltzman E. Coordination and Coarticulation in Speech Production// Language and Speech.-V.36.

13. Krech E.-M. Probleme der Erforschung und Kodifizierung des Aussprachestandards – aufgezeigt am Beispiel von Deutschland und Österreich//Hallesche Schriften zur Sprechwissenschaft und Phonetik.-1997.- Bd 2.

14. Kühnert B. Die alveolar-velare Assimilation bei Sprechern des Deutschen und Englischen: Kinematische und perzeptive Grundlagen//Forschungsberichte. Institut für Phonetik und Sprachliche Kommunikation der Universität München.-1997.-Bd.35.

15. Lotzmann G. Zur Aspiration der Explosivae im Deutschen//Wiss. Zs. Univ. Halle. Ges und Sprachw.-Reihe,1975.

16. Machelett K., Tillmann H.G. Das Lesen von Sonogrammen.-München,1998

17. Saltzman E., Munhall K. A Dynamical Approach to Gestural Patterning in Speech Production//Ecological Psychology.-V.1.

18. Tillmann H.G., Schiel F. Akustische Phonetik.-München,1998.

Н.М.Хрустик

Про перервані морфи та інфікси в українській мові

Обов'язковою ознакою морфа в українському мовознавстві вважається його неперервність. Дослідження морфемної будови слів інших мов, напр., кхмерської, латинської, литовської, свідчать про те, що морфи можуть перериватися [2:156]. Таким чином, неперервність морфів не є сутнісною ознакою морфа як такого, а лише специфічною властивістю окремих мов. Українську мову відносять до тих, яким притаманна неперервність морфів. Дослідження морфемної будови слів, проведене на матеріалі «Словника української мови» в 11 т., «Українсько-російського словника» в 6 т., «Словаря української мови» за ред. Б.Д.Грінченка, фольклорних творів обсягом понад 2 тис. сторінок, деяких діалектних даних, спростовує твердження про відсутність в українській мові перерваних морфів. Одразу зауважимо, що мова йде не про добре вивчені й описані в мовознавчій науці конфікси (інакше – біморфемі, циркумфікси), в яких структура перервність визначає їх сутність як певного виду афіксів. До морфів, які можуть бути перерваними, на нашу думку, слід віднести інфінітивний суфікс -ти та дієприслівниковий суфікс -ачи// -ячи.

Особливістю словотвору дієслів в українській мові є утворення слів від інфінітива за допомогою здрібніло-пестливих суфіксів -к-, -оньк-, -очк-, -усеньк-, -усічк-, -унечк-. Зафіксовані такі деривати з названими суфіксами: *їстки, питки, спатки, женитеньки, їстоньки, летітоньки, любитоньки, питоньки, початоньки, сістоньки, спатоньки, стели-*

тоньки, робитоньки, тужитоньки, ходитоньки, їсточки, питочки, спаточки, спатусеньки, спатусічки, спатунечки. Модифікаційні суфікси вставляються у формотворчий суфікс -ти мотивуючих слів, розриваючи його навпіл. Напр., їсти + -к- → їстки, женити + -оньк- → *женитоньки*, пити + -очк- → *питочки*, спати + -усічк- → *спатусічки*. Розміщення морфів -к-, -оньк-, -очк-, -усеньк-, -усічк-, -унечк- у невластивій для суфіксів позиції – середині суфікса свідчить про зміну їх морфемного статусу, а саме про те, що суфікси набули функцію інфіксів. Той факт, що суфікс -ти в таких випадках входить до мотивуючої основи в процесі словотворення, а не усікається, як це відбувається при творенні слів від інфінітива іншими суфіксами, підтверджує думку про наявність у цих словах інфіксів.

Гадаємо, що така своєрідна взаємодія інфінітива із здрібноло-пестливими суфіксами, притаманними іменним частинам мови, а також, дієслівні утворення із значенням пестливості є реліктом іменного походження неозначеної форми дієслова. Як відомо, інфінітив за своїм походженням є віддієслівним іменником, являючи собою скам'янілу іменникову форму [1:264]. Яскравим прикладом дієслівно-іменникового синкретизму є слова *рісточки* (росточки), *ростушки*. які зустрічаються в мовленні з дітьми: *Ой рісточки у кісточки, / Здоров'ячко на сердечко, / Розум добрий в головоньку, / Соньки-дрімки у віченьки* [14:29]. *Ототушки-тутушки! / На котика потягушки, / А на Василька ростушки* [14:100].

Процес утворення слів *рісточки*, *ростушки* аналогічний до того, що відбувається при творенні здрібноло-пестливих дієслівних форм. Однак, у результаті утворюються слова, визначити частиномовну приналежність яких за лексичним значенням та граматичними ознаками неможливо. Як нам видається, це той випадок, коли і значення, і граматичні властивості іменника та інфінітива співпадають. Можемо лише припустити, що в наведених прикладах слова *рісточки* та *ростушки* – іменники. Таке припущення ми робимо на підставі зіставлення з паралельними однотипними синтаксичними конструкціями: *здоров'ячко на сердечко, розум в головоньку, соньки-дрімки у віченьки, де здоров'ячко, розум, соньки-дрімки* – іменники. Отже, логічно буде вважати, що у виразі *рісточки у кісточки* слово *рісточки* теж іменник. Аналогічно пояснюємо приналежність до іменників слова *ростушки*. Відповідно до того, якою частиною мови є ці слова, таку морфемну будову вони мають: інфінітивні форми – корінь рос-//ріс-, перерваний суфікс -ти та інфікси -очк- і -ушк-; множинні іменники – корінь рост-//ріст-, суфікси -очк- і -ушк-, закінчення -и.

На особливу увагу заслуговує слово *спатунькати* з ряду таких слів, як *спунькати*, *крикунькати*, що зустрічаються в говірках південно-західної Черкащини. *Спатунькати* є похідним утворенням від *спатуньки*. Обидва слова мають однакове здрібно-пестливе значення. Суфікс *-а-*, за допомоги якого утворюється слово *спатунькати*, а також інфінітивний суфікс *-ти* лише підсилюють «послаблені» дієслівні ознаки мотивуючого слова. Щодо морфемної будови слова *спатунькати*, то вона цікава тим, що містить крім кореня *сп-* два однакових суфікси *-а-*, частину *-т-* перерваного суфікса *-ти*, інфікс *-уньк-* та суфікс *-ти*: *сп/а/т/уньк/а/ти*.

Розглядаючи особливості творення зменшено-пестливих форм дієслова, на вставлення суфіксів *-к-*, *-оньк-*, *-еньк-*, *-очк-*, *-унечк-*, *-усеньк-* у середину інфінітивного суфікса *-ти* вказує С.П.Бевзенко [1:363]. Фіксує перерваність морфа *-ти* в морфемному словнику І.Т.Яценко [10], але робить це непослідовно. Пор., напр., *їс/т/оньк/и*, *сп/а/т/оньк/и*, *роби/т/оньк/и*, *пи/т/оньк/и*, але *їс/т/оч/ки*, *їс/т/ки*, *сп/а/т/ки*, *пи/т/ки*, *сп/а/т/оч/ки*. Очевидно, треба *їс/т/очк/и*, *їс/т/к/и*, *сп/а/т/к/и*, *пи/т/к/и*, *сп/а/т/очк/и*. Крім того, прийнята в словнику техніка позначення морфів не дозволяє показати, що *-т-* і *-и-* – це частини перерваного суфікса, а не два окремих морфи.

Тлумачення значення дієслів із здрібно-пестливими морфами відрізняються від значення звичайних інфінітивних форм лише такими стилістичними помітками, як пестливе, зменшене, дитяче. Напр., *початоньки* – пестл. до почати [8,7:465], *питки* – дит.; *питоньки* – зменш. [7,3:255]. Майже усі здрібно-пестливі інфінітивні утворення позначають найбільш важливі для життєдіяльності людини процеси – їсти, пити, спати, робити, ходити, що наводить на думку про давній характер їх виникнення. Гадаємо, що і зміст цих дієслів значно глибший, ніж ми сьогодні можемо уявити. Цілком можливо, що за використанням здрібно-пестливих форм інфінітива стоять певні народні традиції, вірування, замовляння.

Прийнято вважати, що дієслова із здрібно-пестливими суфіксами здебільшого обмежуються словами, що мають відношення до дитячого побуту і вживаються переважно в дитячій мові, зокрема при звертанні до дітей. Справді, у сучасній українській мові функціонування названих вище дієслівних утворень обмежується сферою спілкування з дітьми. Що ж до дитячого фольклору, то тут, всупереч нашим сподіванням, виявилось лише два (крім *рісточки*, *ростулики*) слова – *спатоньки* і *спатки*: А йди, коте, в хатку / Качати дитягко, / Бо у нас дитя маленьке, / Воно спатки раденьке [14:49].

Більше дієслів із здрібно-пестливими інфіксами зустрічаємо у

весьільних піснях, піснях про кохання та дошлюбні взаємини, у поетичних творах про родинно-побутове життя: – Ой як мені летітоньки аж за море [11:297]: – Промов, промов, Марисеньку, хоч словенько – дві, / Чи сі маю женигоньки, чи чекати мі? [2:56]: Прилетіла сорока: ге-ге-ге, / Сіла під віконечком, шебече. / Дали їй їстоньки: «Не хочу!» / Дали їй питоньки: «Не хочу! / Одчинить комороньку / – Спати полечу!» Гу-у-у! [13:678]. Словотвірні типи, за зразком яких утворені досліджувані дієслова, в сучасній українській мові втратили свою продуктивність. Однак їх потенційна здатність до утворення нових слів зберігається. Пор., напр., колихати – *колихатоньки, співати – *співатоньки, думати – *думатоньки, гуляти – *гулятоньки тощо.

До морфів, які можуть перериватися, належить також дієприслівниковий суфікс *-ачи// -ячи*, який можна виділити в прислівниках *стоячки, сидячки, навстоячки, навсидячки, навлежачки, очевидячки, живовидячки*. Цей суфікс, на нашу думку, переривається суфіксом *-к-*, який у таких випадках набуває функцію інфікса.

У науковій літературі з приводу морфемної будови названих слів існує інша загальноприйнята точка зору. Вважається, що прислівники *стоячки, сидячки, навстоячки, навсидячки* тощо утворилися відповідно від колишніх нечленних активних дієприкметників теперішнього часу жіночого роду, а також від префіксованих форм колишніх дієприкметників за допомогою суфікса *-ки* [1:385; 3:37]. Звідси впливає необхідність виділення цього суфікса в морфемній структурі таких слів. Саме так показана морфемна будова прислівників *очевидячки, навсидячки, стоячки* (інші не фіксуються) у морфемному словнику І.Т.Яценка: *оч/е/вид/яч/ки, стой/яч/ки, нав/сид'/яч/ки* [10,1:310; 10,2:37,263]. Словник Л.М.Полюги не розглядає цих слів. Гадаємо, що процес утворення прислівників *стоячки, сидячки, навстоячки, навсидячки, навлежачки, очевидячки, живовидячки* відбувався іншим шляхом, відповідно до якого у морфемній структурі цих слів слід виділяти інфікс *-к-*. Спробуємо довести це. Незаперечним є те, що аналізовані прислівники генетично походять від колишніх дієприкметникових форм. Однак, між утворенням сучасних прислівників на *-ки* та колишніми активними дієприкметниками теперішнього часу жіночого роду є три проміжні ланки. Перша ланка – це утворення від дієприкметників дієприслівників, серед яких є і дієприслівники типу *сидячи, стоячи, лежачи*. Те, що дієприслівники за своїм походженням є колишніми дієприкметниками, давно визнано в мовознавчій науці. Друга

ланка – це утворення прислівників типу *сидячи, стоячи, лежачи* омонімічних дієприслівників способом адвербіалізації. Такий про переходу з однієї частини мови в іншу є цілком природним, оскільки дієприслівники та прислівники дуже близькі між собою. І те, що про нується розглядати утворення таких прислівників безпосередньо від лишніх дієприкметників, видається нам менш логічним. Прислівни *стоячи* і *стоячки*, *сидячи* і *сидячки*, *лежачи* і *навлежачки* функціонув у сучасній українській мові паралельно. Їх значення абсолютно ідентич Відмінність між ними полягає лише в тому, що прислівники на -ки біль тяжіють до розмовної сфери вжитку, на що вказують у словниках б слів очевидячки. *навсидячки* помітки народне. розмовне. Вважаємо, прислівники на -ки безпосередньо виникли від відповідних прислівні ків без -к- внаслідок постійно діючої в мові тенденції до диференціа тобто тенденції, завдяки якій прислівники вирізнялись як прислівник порівнянні з омонімічними до дієприслівників прислівниками. Це третя ланка, остання в процесі діахронічного витворення прислівни на -ки. Це означає, що прислівники *сидячки, стоячки* утворилися за до моги інфікса -к-, *навсидячки, навстоячки, навлежачки* – за допомоги і повідних префіксів та інфікса -к-, *очевидячки, живовидячки* – способ складання в поєднанні з інфіксацією. Таким чином, дієприслівниково суфікс -ачи// -ячи переривається інфіксом -к-.

Узагальнюючи викладені вище факти та міркування з приводу н вважаємо, що українська мова належить до мов, у яких можлива пере ність морфів і відповідно наявна така афіксальна одиниця, як інфікс. І в свою чергу, вимагає уточнення трактовки деяких основоположн понять в українському словотворі, зокрема визначення морфа, а так унесення певних змін, доповнень щодо особливостей морфемної будо слів, морфотактики, способів творення слів тощо. Перегляду вимага визначення інфікса, адже в мовознавстві прийнято розуміти під ц поняттям морф, який перериває корінь.

1. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови (Нариси із слово змінн словотвору).-Ужгород,1960.

2. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства.-К.-Одеса,1991.

3. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Словотвірна морфеміка сучасної українс літературної мови. – К.,1998.

4. Інверсійний словник української мови.-К.,1985.

5. Інверсійний словник української мови.-Одеса.1971-1976.-Вип.1-3.

6. Полюга Л.М. Морфемний словник. – К.,1983.
7. Словарь української мови/За ред. Б.Д.Грінченка.-К.,1959.-Т.1-4.
8. Словник української мови: В 11 т.-К.,1970-1980.
9. Українсько-російський словник.-К.,1953-1963.-Т.1-6.
10. Яценко І.Т. Морфемний аналіз. Словник-довідник.-К.,1980-1981.-Т.1-2.
11. Балади. Кохання та дошлюбні взаємини.-К.,1987.
12. Балади. Родинно-побутові стосунки.-К.,1988.
13. Весільні пісні.-К.,1982.
14. Дитячий фольклор.-К.,1986.
15. Календарно-обрядові пісні.-К.,1987.

Н.Г.Иванова

Семасиологический анализ потенциальных глаголов в поэтическом тексте

Объектом нашего изучения являются поэтические новообразования – новые слова, которые создаются автором с определенной эстетической установкой. Эти слова являются фактами речи и с точки зрения словообразования делятся на потенциализмы, образованные по высокопродуктивным и продуктивным словообразовательным типам, и окказионализмы, произведенные по малопродуктивным типам, вообще без опоры на какие-либо словообразовательные типы либо с нарушением законов русского словопроизводства.

На основе фактического материала русской советской поэзии 60-80-х годов XX в. будет рассмотрена семантика одной из разновидностей речевых новообразований – потенциальных слов, точнее – отыменных суффиксальных и суффиксально-постфиксальных глаголов.

Е.А.Земская отмечает, что потенциальные слова лишены семантической фразеологичности, то есть «их значения всегда целиком мотивируются значением составляющих частей» [6:218]. Идиоматичность – привилегия узуального производного слова. Исследуя проблему языковой номинации в словообразовании, Е.С.Кубрякова правомерно разделяет узуальные производные слова в зависимости «от степени и формы выраженности отношений словообразовательной производности в структуре производного» («на две большие группы – производные линейного типа») (структура = сложению нескольких смыслов) и «производные нелинейного типа» (структура = сложению значений компонентов производного) [7:263].

Наблюдения показывают, что такие же группы можно выявить и в